

**Е. В. Галицька,**

кандидат економічних наук, професор,  
професор кафедри фінансів,  
Національний університет "Києво-Могилянська академія",  
E-mail: [eleonora.galytska@ukma.edu.ua](mailto:eleonora.galytska@ukma.edu.ua)  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4155-6921>

### Євген Євгенович Слущкий: до 140-річчя з дня народження

Є. Є. Слущкий (1880–1948 рр.) – видатний український економіст, статистик і математик. Його новаторські дослідження, багата й різнобічна наукова спадщина і нині залишаються актуальними та затребуваними представниками не тільки національної, а й світової статистико-економічної думки.

Є. Є. Слущкий народився 7 квітня 1880 р. у селі Нове Ярославської губернії в родині вчителя, випускника Київського університету Святого Володимира. У 1886 р. хлопчик вступає до Житомирської класичної гімназії, яку у 1899 р. закінчує із золотою медаллю, після чого продовжує навчання на математичному відділенні фізико-математичного факультету Київського університету. Але в 1902 р. його було виключено з університету за участь у студентських протестах. Є. Є. Слущкий виїжджає до Німеччини і продовжує навчання на машинобудівному факультеті Мюнхенського політехнічного інституту. За словами самого вченого, інтерес до економіки у нього сформувався ще в перші студентські роки в Києві, а далі поглибився та зміцнився у Мюнхені. Не закінчивши інститут, у 1905 році він повертається до Києва і стає студентом юридичного факультету Київського університету. У 1910 р. Є. Є. Слущкий підготував дипломну роботу – глибоку й оригінальну працю із застосуванням математичних методів "Теорія граничної корисності", за яку був відзначений дипломом першого ступеня і медаллю. У 1912 р. виходить друком його посібник "Теорія кореляції та елементи учення про криві розподілу".

З 1913 по 1926 роки Є. Є. Слущкий викладає у Київському комерційному інституті та бере участь у роботі Товариства економістів при інституті. З 1918 р. він є дійсним членом Товариства суспільних наук імені О. О. Чупрова при Московському університеті та бере активну участь у розгортанні діяльності Української Академії наук. У цей період учений плідно займається науковою роботою. У 1915 р. вийшла друком праця, яка принесла науковцю світове визнання – "До теорії збалансованого бюджету споживача", де започатковано якісно новий етап у розвитку попиту, показано зв'язок між функцією корисності, ціною та грошовими доходами населення. У 1922–1926 рр. виходить низка науко-

вих праць з теорії імовірностей, математичної статистики, економіки. У 1922 р. на III Всеросійському статистичному з'їзді Є. Є. Слущкий представляє результати своїх наукових досліджень, високо оцінені науковим середовищем. У цьому ж році за розробку економіко-математичних методів учений отримує звання професора. Однією з найвідоміших праць цього періоду є "Етюд до проблеми побудови формально-праксеологічних засад економіки", що стала фундаментом сучасної прaxeології. У 1926 р. Є. Є. Слущкий переїхав до Москви, спочатку працював у Центральному статистичному управлінні, а згодом – у Кон'юнктурному інституті (незабаром ліквідованому) при Наркоматі фінансів СРСР. У 1927 р. у журналі "Питання кон'юнктури" науковець опублікував статтю "Додавання випадкових причин як джерело циклічних процесів". Ця праця, перероблена і видана у 1937 р. англійською мовою, принесла автору всесвітнє визнання.

У 1934 р. Є. Є. Слущкий перейшов до Науково-дослідного інституту математики та механіки при Московському університеті й одночасно викладав на кафедрі математичної статистики, а з 1938 р. працював у Математичному інституті Академії наук СРСР, де займався академічною науковою діяльністю. Його наукові праці цього періоду стосувалися питань чистої математики, теорії імовірностей, математичної та експериментальної статистики, політичної економіки, соціології та інших галузей знань. Загалом до основних наукових праць ученого слід віднести такі: "Теорія кореляції та елементи учення про криві розподілу" (1912 р.), "Сер Вільям Петті" (1914 р.), "До теорії збалансованого бюджету споживача" (1915 р.), "Статистика і математика" (1915–1916 рр.), "Етюд до проблеми побудови формально-праксеологічних засад економіки" (1926 р.), "Додавання випадкових причин як джерело циклічних процесів" (1927 р.), "Статистичний експеримент як метод дослідження. Критичні нотатки щодо проблеми "Земля – Сонце" (1935 р.) та ін.

Є. Є. Слущкий – учений зі світовим ім'ям, який, за виразом дослідників його наукової спадщини, постійно шукав ту царину в науці, яка повністю відповідала б його уродженним можливостям і здібностям. Його приваблювала творча наукова робота, він випробував себе у різних напрямках – і в техніці, і в економіці, і в логіці, і в теорії статистики.

Перше знайомство Є. Є. Слуцького з теоретичною статистикою відбулось у 1911–1912 рр. Вивченню основних робіт англійської школи математичної статистики вчений присвятив рік, глибоко перейнявся логічними основами теорії кореляції і в 1912 р. опублікував працю “Теорія кореляції та елементи учення про криві розподілу”, яка стала по суті першою роботою в Росії з теорії кореляції. Автор характеризував цю працю як посібник для вивчення деяких найважливіших методів сучасної статистики. Вона вийшла у світ спочатку в працях Київського комерційного інституту, а згодом у тому самому році – окремим виданням і була високо оцінена та дуже добре сприйнята критикою. На думку науковців більш пізнього періоду, ця праця викладена з такою ясністю, з таким розумінням і математичного, і логічного боку справи, що навіть через півстоліття після видання не можна назвати кращий посібник для ознайомлення з основами первісних побудов англійської статистико-математичної школи. Посібник не тільки став вагомим внеском у розвиток теоретико-методологічних засад статистики, а і до нашого часу має величезне значення та викликає надзвичайний інтерес.

Основні завдання, які автор поставив перед собою, працюючи над “Теорією кореляції”, а також структуру посібника Є. Є. Слуцький виклав у доповіді на засіданні Товариства економістів 26 квітня 1912 р. Він зазначав, що за два останні десятиліття теоретична статистика зробила колосальні успіхи, серед яких удосконалення старих методів, відкриття і розробка нових, поява прекрасних праць із біології та суспільствознавства, які ілюструють методи і доводять їх беззаперечну наукову цінність, що дозволяє говорити про початок нової ери у статистиці.

Посібник складається з двох частин. Перша частина має назву “Елементи вчення про криві розподілу”. У ній доступно і зрозуміло викладено відомості з математичної статистики, необхідні для розуміння центральної частини – теорії кореляції. Вважаючи її головною темою дослідження, Є. Є. Слуцький так і назвав другу частину. Теорію кореляції подано систематизовано, з вдало підібраними прикладами, частково з біометричних робіт англійських авторів, частково – з галузі економіки, зокрема із земської статистики, доповненими відповідними графіками. Приділяючи багато уваги формулам і математичним доведенням, автор водночас намагався викласти математичний апарат максимально доступно.

Після роботи над посібником Є. Є. Слуцький продовжив дослідження з питань теорії та методології статистики і теорії імовірностей. Навіть у своїх перших невеликих працях він робив спроби розв'язати зазначені наукові проблеми. У 1913 р. вчений опублікував у газеті “Київська думка” рецензію на статтю А. А. Маркова (1856–1922 рр.) “Приклад статистичного дослідження тексту “Євгена Онегіна”, що ілюструє зв'язок випробувань у

ланцюзі. Є. Є. Слуцький, демонструючи глибину розуміння сутності наукового дослідження вченого (ланцюги Маркова), виступив на захист його результатів від нападок критиків-профанів і вважав, що запропонований метод посяде належне місце серед інших методів математичної статистики.

У 1914 р. у Журналі Королівського статистичного товариства (Лондон) Є. Є. Слуцький опублікував статтю “Про критерій узгодження для ліній регресії та найкращий метод їх визначення за даними експерименту”. У статті вчений розглянув питання ступеня узгодженості лінії регресії з емпіричними даними, при цьому піддав критиці деякі відповідні побудови англійських статистиків та запропонував власну методику оцінки лінії регресії з використанням статистико-математичного критерію. Значимо, що знаменита праця Р. Фішера, в якій було розв'язане те саме наукове завдання, з'явилася тільки через 9 років.

У цей період Є. Є. Слуцький також займається дослідженнями з історії економічної думки. У 1914 р. він публікує одну з найяскравіших ранніх праць – історико-економічний нарис “Сер Вільям Петті”, в якому викладає свої погляди на творчість засновника політичної арифметики, класичної політичної економії та, за висловом вченого, реаліста за складом свого майже геніального розуму. У період 1915–1916 рр. Є. Є. Слуцький друкується на сторінках “Статистичного вісника”, насамперед йдеться про ґрунтовну та всебічну рецензію “Статистика і математика” на третє видання книги О. А. Кауфмана “Теорія і методи статистики” (1916 р.). У рецензії вчений акцентує на розумінні О. А. Кауфманом (1864–1919 рр.) статистики як методу чи методологічного вчення, а зовсім не як науки, що має свій предмет дослідження. Є. Є. Слуцький же розрізняє статистику як метод і як науку, зосереджуючи увагу на проблемі визначення місця вчення про статистичний метод у системі знань. Він вважає, що статистика як метод розуміється не як наука, а як техніка, тобто не система суджень, а система прийомів, правил і схем у галузі практичної пізнавальної роботи.

Своєрідний підхід Є. Є. Слуцького свідчить про його бачення статистики не тільки як методу пізнання, а й як самостійної науки, що має свій предмет дослідження, а також про глибоке розуміння ним природи статистичної теорії та методології. Вчений переконаний, що статистика існує як теоретична наука і предметом її вивчення є сукупності як такі, до якої б сфери буття вони не належали. З огляду на те, що цей предмет має кількісні властивості, статистика, відповідно, повинна визначатися математичною наукою, тобто однією з тих наук, в яких математичні методи відіграють суттєву та невід'ємну роль.

Є. Є. Слуцький висловлює свої погляди на застосування теорії імовірностей у сфері наукової статистики, її вплив на статистичну теорію. Він вважає,

що обчислення ймовірностей є наукою суто математичною. Тільки після переходу від математичних умовиводів до реальних явищ можливе дослідження реального світу з його причинно-наслідковим механізмом. Учений переконаний, що в практиці конкретної статистичної роботи використання математичних методів є невід'ємною складовою, лише необхідно розмежувати задачі елементарні та складніші, а також завдання різних теоретичних типів.

У тому самому числі “Статистичного вісника”, де була надрукована зазначена рецензія, Є. Є. Слуцький опублікував невелику статтю “Про одну помилку у застосуванні формул теорії кореляції”, в якій розкритикував некоректне використання формул теорії кореляції, зокрема застосування коефіцієнта кореляції, у сучасній йому статистичній літературі.

Світове визнання вченому принесла стаття “Етюд до проблеми будування формально-праксеологічних засад економіки” (1926 р.), в якій, на думку вітчизняних і зарубіжних дослідників, Є. Є. Слуцький, прагнучи логічно обґрунтувати основи економіки, започаткував метамову економічної науки. За словами вченого, у своєму коротенькому нарисі він зробив спробу оглянути неозорний зміст формальної прaxeології і бачив неосяжне поле майбутніх прaxeологічних аналізів і теорій.

Найбільш визнаною науковою працею вченого стала перероблена та перекладена англійською стаття “Додавання випадкових причин як джерело циклічних процесів” (1937 р.), що була оцінена світовою фаховою спільнотою, як наукове відкриття. Метою цього дослідження був аналіз циклічних коливань економічної кон'юнктури. Обговорюючи результати експериментів, проведених разом зі співробітниками Кон'юнктурного інституту, Є. Є. Слуцький значно розширив сферу наукового пошуку. Він ставить таке основне завдання: дослідити, чи не може певна структура зв'язку між випадковими коливаннями впорядкувати їх, створюючи більш-менш правильні хвилі. Застосовуючи математичні методи та поєднуючи методи індукції і дедукції, учений дослідив причинно-наслідкові зв'язки хвилеподібних коливань, довів, що нашарування випадкових причин може стати джерелом циклічних, хвилеподібних процесів та виявив псевдоперіодичні хвилі, котрі виникають у часових рядах,

члени яких корелюють між собою. Це дало змогу визначити похибку коефіцієнта кореляції між такими рядами.

У працях Кон'юнктурного інституту Є. Є. Слуцький опублікував свій доробок “Про квадратичну похибку коефіцієнта кореляції у випадку однорідних зв'язаних рядів”. У цій праці вчений надав математичне обґрунтування дослідженням псевдоперіодичних хвиль, що виникають у зв'язаних рядах. До цього теорія кореляції була розроблена англійською статистико-математичною школою лише у застосуванні до незв'язаних рядів.

У монографії “Є. Слуцький. Визнання. Творча спадщина з погляду сучасності” (2007 р.) автори статей, спираючись на дослідницькі напрацювання своїх попередників, дають глибоке сучасне осмислення внеску Є. Є. Слуцького в розвиток науки, розкривають значення його новаторських ідей для сучасної економічної теорії, статистики, соціальної практики тощо. Зокрема йдеться про інтелектуальні новації ученого та їх вплив на становлення світової економічної науки; внесок автора в аксіоматичну побудову теорії ймовірностей та її розвиток; визначається роль науковця як дослідника історії економічної науки та його внесок у розвиток методології економічних досліджень; наголошується на актуальності та повній відповідності сучасності введених Є. Є. Слуцьким законів ціни, попиту й бюджету; розкривається значення перших наукових праць ученого за результатами статистико-математичних досліджень, його внесок в аналіз економічних циклів та в розробку теорії цінності; окреслена історія відкриття ефекту Слуцького – Юла та його застосування при моделюванні циклічних процесів в економіці; визначається внесок Є. Є. Слуцького в теорію актуарних розрахунків і страхування статистики тощо. У монографії новаторські ідеї нашого видатного співвітчизника не тільки відтворено, а й переосмислено під кутом зору новітньої економічної науки з урахуванням специфіки сучасного світосприйняття.

Наукові праці Є. Є. Слуцького свідчать, що український статистик-математик був ученим світового рівня з широким колом наукових інтересів, видатною особистістю в науці, зокрема у статистиці, яку підняв на новий рівень і проклав нові шляхи для її розвитку.

Бібліографічний опис для цитування:

Галицька Е. В. Євген Євгенович Слуцький: до 140-річчя з дня народження. *Статистика України*. 2020. № 2–3. С. 163–165. Doi: 10.31767/su.2-3(89-90)2020.02-03.17

Bibliographic description for quoting:

Halytska, E. V. (2020). Yevhen Yevhenovych Slutskyi: do 140-rychchia z dnia narodzhennia [Yevhen Yevhenovych Slutsky: to the 140th anniversary of his birth]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 2–3, 163–165. Doi: 10.31767/su.2-3(89-90)2020.02-03.17 [in Ukrainian].